

ZAVNOBIH: POLITIČKA IMAGINACIJA PRAVEDNOG RATA

Nerzuk Ćurak*

Sažetak: Ako su prva dva zasjedanja ZAVNOBiH-a, u vohoru narodnooslobodilačke borbe, proizveli i dali politički legitimitet kolektivističkoj ideji zajedništva bosanskohercegovačkih naroda (Prvo zasjedanje) i ideji građanstva kao tendirajućem, pluralističkom jedinstvu pobjednika rata (Drugo zasjedanje), onda je Treće zemaljsko zasjedanje (iako se u smislu anticipacije političke reprezentacije, reduciralo na etnonacionalnu kolektivističku paradigmu kao maksimalni doseg u budućoj, postratnoj proizvodnji političkog), istovremeno iznjedrilo ideju Republike koja će svoj tronacionalitet emancipirati svepokrivajućim revolucionarnim logosom Komunističke partije kao avangarde koja neće dozvoliti da se bosanskohercegovački vektor historije ponovno vrati na staze bratoubilačkog rata. Povijesna je činjenica da je upravo Titova partija onemogućila proizvodnju međunacionalnog nasilja tokom višedecenijskog jugoslovenskog mira, interpolacijom zavnobihskih uzansi o nacionalnoj ravnopravnosti u politički sistem BiH na način koji je onemogućavao institucionalni prodor nacionalizma. Već je ta činjenica dugog mira dovoljna da u suvremenim interpretacijama ZAVNOBiH-a odemo dalje od odigrane historije i ponudimo, na osnovu znanstvene imaginacije, nove interpretativne uklone, novu, interdisciplinarnu teoriju ZAVNOBiH-a.

Ključne riječi: ZAVNOBiH, apsolutni događaj, teorija, ideologija, pravedni rat, postdejtonska država, nacionalizam, idealizam, realizam

Sedamdeset pet godina u historiji jedne ideje vrijedno je sjećanja. Ako je ta ideja tokom svog dugog povijesnog bivstvovanja materijalizirana u mjeri koja je svrstava u registar emancipatorskih poduhvata, onda se pred baštinicima te ideje kao nadahnjujuća obaveza pojavljuje fenomen pažljivog ruko-

* Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu.
E-mail: nerzuk.curak@fpn.unsa.ba

vanja Darom:¹ kako se i u nenaklonjenim dionicama historije odnositi prema političkom i svakom drugom nasljeđu jednog prometejskog proplamsaja.

Upravo u ovako postavljen kontekst valja nam smjestiti ZAVNOBiH, prvo kao ideju, zatim kao ideologiju i na kraju kao način reprezentacije društvenih odnosa koji prevazilazi naslijeđene, retrogradne obrasce političkog mišljenja i djelovanja.

ANUBiH se u znanstvenom smislu pojavila kao institucija koja drži do svog povijesnog duga i bezinteresnog odnosa prema partizanskom daru. U složenim društvenim i ekonomskim uvjetima postdejtonske egzistencije Bosne i Hercegovine, ova krovna bh. naučna institucija poklonila se ideji ZAVNOBiH-a kontinuiranom organizacijom stručnih skupova i proizvodnjom znanstvenih tekstova koji su, s jedne strane, sačuvali ZAVNOBiH od projiciranog zaborava ili ideološkog retuširanja njegovih ključnih vrijednosti u režiji nacionalističkih ideologija; s druge strane, tenzija koja se održavala znanstveno-institucionalnim razumijevanjem povijesnog duga prema političkom nasljeđu partizanskog pokreta, stvorila je uvjete da sami ZAVNOBiH kao jedan od najvažnijih momenata bosanskohercegovačke pravne i političke historije, traje u prostoru i vremenu svake Bosne i Hercegovine, čime se odbija historijska dovršenost i krajnje krivo i redukcionističko smještanje procesa ZAVNOBiH-a u odigranu događajnost.

¹Unutar antropoloških debata, jedna od važnijih tiče se darivanja. Kako tvrdi Ivan Rajković, pozivajući se na teorije Marsela Mosa, Dar je, unutar “ljevičarske imaginacije” važan kao trojni reciprocitet: dar se daje, prima i uzvraća. Rajković na primjeru izgradnje pruge Šamac-Sarajevo, postulira izgradnju pruge kao alternativu kapitalizmu, koja je bila moguća jer su partizani darovali slobodu koja je primljena od učesnika radne akcije kao poklon na koji se uzvraća veličanstvenom gestom akcijaša: izgradnjom pruge u rekordnom vremenu i izdizanjem Rada kao čina koji je sam po sebi dar uzvraćen partizanima i utisnut u budućnost kao “duh pruge” koji emancipira i povezuje materijalnu gradnju sa duhovnom, ekonomiju s ljudskim licem socijalizma. Naprosto, kroz proces darivanja i uzvratanja gradi se novo, bolje društvo. Na ovom tragu, ZAVNOBiH se pojavljuje kao dar koji je primljen od partizana, tokom oslobođilačkog rata rastao kroz dva zasjedanja kao dar slobode koja će doći. Taj dar, iskovan u ratu, na trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a biva primljen bez kalkulacija kao suštinski dar slobode na koji je uzvraceno institucionalizacijom dara (ZAVNOBiH) u novi politički sistem, zasnovan na temeljnim postulatima darovanog. Na toj matrici ZAVNOBiH valja razumijevati kao krucijalni partizanski dar, prosljeđen iz pravednog rata u novo vrijeme, u kojemu se politički sistem, zasnovan na etosu partizanskog pokreta, gradi kao međusobna uzajamnost u koju se “mora ući”, jer Srbi, Hrvati i Bošnjaci troše dar na ispravan način jedino ako su u činu uzajamnosti a ne u činu podjele dara na etnonacionalne derivate. O daru iz ugla ljevičarske antropološke teorije vidjeti u tekstu Ivana Rajkovića “Duh pruge: sloboda, dar i rad na Omladinskoj pruzi E.P. Tompsona”, u Andrea Matošević, Tanja Petrović (ur.), *Pruga. Avantura izgradnje: Duh pruge. Zbornik radova o knjizi E.P. Tompsona*, Fabrika knjiga, Beograd, 2020.

Ako ZAVNOBiH nije samo završena historija i lament nad Bosnom i Hercegovinom koje više nema, šta samo sjećanje na ZAVNOBiH nudi kao ulog za sadašnjost i budućnost?

Prije svega, ZAVNOBiH, sa svoja tri zasjedanja i proizvedenim imaginarijem pojmova, procesa i događaja, omogućuje Bosni i Hercegovini da se prema ovom povijesnom procesu ne odnosi samo kao prema historiografiji, već i kao mogućnosti novih interpretacija iz različitih znanstvenih uglova i vrijednosnih pozicija.

Možemo, na osnovu višegodišnje intelektualne debate, naučnih skupova, znanstvenih članaka, knjiga, intervju a i drugih komunikacijskih linkova, nedvosmisleno utvrditi da u Bosni i Hercegovini i postjugoslovenskoj regiji raspoložemo sa značajnim brojem objektivnih historičara koji nisu u službi nacionalističkih ideologija i koji nisu pristali na retuširanje povijesti na najpogrešniji mogući način – da čitaju ono što se desilo iz ugla svojih suvremenih ideoloških preferencija.

Iako smo svjedoci da su na naučnu i općenito javnu scenu isplivali i povjesničari koji se ne libe da, na tragu te nove samoproizvedene ovovremene ideološke metodologije, promjene dokumentirani sadržaj bosanskohercegovačke ratno-poratne partizanske epopeje, čak do granica takve moralne nakaznosti da kolaboracionističke režime atribuiraju kao antifašističke, postoji plejada historičara koji se krajnje odgovorno odnose prema historijskim izvorima i u svojim radovima smještaju ZAVNOBiH kao i druga zemaljska antifašistička vijeća u polje objektivne historije, bez robovanja vladajućim nacionalističkim, nažalost i šovinističkim ideologijama.

To je od velike važnosti za Bosnu i Hercegovinu, budući da ono što se odigralo u historiji, jeste i može biti saveznik daljnje povijesne egzistencije bosanskohercegovačkog društva i države ali i reakcionarne kompromitacije Bosne i Hercegovine kao autentičnog povijesnog subjekta kojemu se ne dozvoljava da sam “sobom misli svoje vlastito porijeklo” (Nancy, 2004:100). Stoga je od velike važnosti da se akademska zajednica istraživača novije bosanskohercegovačke i jugoslovenske historije ne umori u “kopanju” i interpretaciji dokumenata na način koji spriječava relativizaciju, banalizaciju i debosnizaciju ZAVNOBiH-a.

Insistiramo na važnosti historičara nenacionalističke interpretacije ZAVNOBiH-a budući da je nacionalistička interpretacija tog partizanskog koncepta slobode i pravde, historijski lažna i interpretirana iz poželjnih ideoloških kalupa današnjeg doba brutalnim mrcvarenjem činjenica.

Prethodnom argumentacijom naglašavamo da je sa stanovišta historijske nauke, partizansko nasljeđe, a u tom nasljeđu ZAVNOBiH kao izvedeno rat-

no-poratno političko načelo teorije partizana, u dovoljno sigurnih ruku da se historija kao znanstvena disciplina odupre nehistorijskim interpretacijama Apsolutnog Događaja.

Naš znanstveni problem je u drugim nišama mišljenja. Razmotrimo krizu mišljenja u smislu krize revolucionarnog mišljenja koje više ne egzistira u društvenim i humanističkim znanostima, pa tako ni u našoj socijalno-humanističkoj misli.

Apsolutni događaj

Može li se relativizirati, banalizirati i debosnizirati Apsolutni Događaj? I šta bi bila svrha te trojne negacije? U našem slučaju, ako se relativizira, banalizira i debosnizira Apsolutni Događaj, a trijada bh. zemaljskih vijeća to nesumnjivo jeste, onda smo na terenu navlačenja ideoloških tlapnji ovoga doba u odigrani Apsolutni Događaj Onoga Doba. A Apsolutni Događaj, na tragu radikalnog lijevog mišljenja Alana Badioua materijalizira se kao takav ako posjeduje “komunističku hipotezu” i na horizontu događaja ukazuje se kao mišljenje i djelovanje, kao znanje i kao politika (mišljenja od sudionika politike, a ne njenih promatrača, kako sugerira Badiou u *Metapolitici*) koju je moguće realizirati u historiji kao emancipatorski projekat: “Ovdje je važno kazati da događaj nije ozbiljenje mogućnosti koja se nalazi u situaciji ili je ovisna o transcendentalnim zakonima svijeta. Događaj je stvaranje novih mogućnosti. On nije naprosto smješten na razinu objektivnih mogućnosti, već na razinu mogućih mogućnosti. Ili, drukčije rečeno: s obzirom na situaciju ili svijet događaj otvara put za mogućnost onoga što je – iz ograničene perspektive stvaranja situacije ili legalnosti svijeta strogo nemoguće... Mogli bismo reći da je događaj nastanak realnoga kao svoje vlastite buduće mogućnosti”. (Badiou, 2010:242-43).

Ovu “komunističku hipotezu” možemo pratiti kroz ZAVNOBiH kao pokušaj ozbiljenja jedne revolucionarne geste, uz svu opasnost da se djeluje na proizvodnji nove mogućnosti koja nadilazi teror bratoubilačke historije i konstituira uvjete da Zemaljsko vijeće od svog sarajevskog zasjedanja uspostavi Događaj koji će se u miru prostrti jedinstvenom geografijom zemlje kao “svoja vlastita buduća mogućnost”. Ona mogućnost koja je BiH izvela iz mraka ubijanja i nerazumijevanja, zahvaljujući vijećnicima koji u vrtlogu historije pristaju biti subjekt jedne nove mogućnosti: budući da je *politika prije svega događaj i to događaj revolucionarne emancipacije povijesti uopće*, (Paić, 2020) partizansko-postpartizanski subjekt kroz ratnu i postratnu događajnost ZAVNOBiH-a, gradi ljubav za taj Događaj, proizvodeći “ljudsku situaciju” u

kojoj se spajaju “rizik i odlučnost” (Paić, 2020) za izgradnju novog egalitarnijeg i ravnopravnijeg političkog i ekonomskog sistema u Bosni i Hercegovini.

Primjećujemo li da danas, više od 75 godina poslije sarajevske verifikacije političkog putovanja započetog u krajiškim gradovima Mrkonjić Gradu i Sanskom Mostu, glavni grad koji je te 1945. postao topos novog, udruženog etnonacionalnog pluraliteta, sa idejom izgradnje socijalno pravednijeg društva, danas ne isijava tu energiju ni politički ni znanstveno?

Nas u ovom ogledu zanima radikalni izostanak teorije ZAVNOBiH-a u interpretativnom ključu drugih disciplina, nehistorijskih ali historičnih, kako bi se transpovijesna snaga *Argumenta ZAVNOBiH* osnažila unutar našega Danas i našega Sutra.

Sva tri zasjedanja ZAVNOBiH-a, sve unutar i oko ZAVNOBiH-a, epohalno je povijesno nasljeđe za zemlju kojoj značajan broj političkih aktera ne dozvoljava da bude ili ako već hoće da ima zemaljski status u povijesti, taj status mora biti radikalno nedržavni – samo ako iznutra nije država, nacionalistički akteri dozvoljavaju Bosni i Hercegovini da bude država. Preciznije, *kao država*. Atribucija *kao* ovdje upućuje na kontinuirane pokušaje nacionalističkih politika da se Bosna i Hercegovina izvede iz historije i poništi smisao njenog državnog razloga.

To poništavanje državnog razloga nije od juče, na kraju krajeva, s tim se partizansko-komunistički pokret suočavao i u sopstvenim redovima, pa je i *Paradigma ZAVNOBiH* revolucionarni kompromis između komunističkih negacionista bosanskohercegovačke suverenosti i predstavnika ideje Bosne i Hercegovine kao samostalnog političkog entiteta koji ima svoj povijesno naslijeđeni, kultivirani i odnjegovani politički prostor, snažno integriran zajedničkom borbom bosanskohercegovačkih Srba, Hrvata i Muslimana Bošnjaka. O tom zajedništvu, o osjećaju za Drugoga, o prirodnosti bosanskohercegovačkog otpora kao integralnog otpora, o ispoljavanju brige za pripadnike drugih bosanskohercegovačkih etnonacionalnih zajednica u vrijeme Drugog rata dojmrljive redove ispisao je Avdo Humo u knjizi *Moja generacija*: “U vrijeme stvaranja narodnooslobodilačkog pokreta i prvih partizanskih akcija osjetilo se da postoji ogorčenje kod većeg dijela muslimanskih gradskih masa zbog progona i masovnih ubistava srpskog naroda. Kod nekih su to bili čisto humani razlozi ili vjerski, kod drugih humano-politički uz razmišljanje šta sutra može biti s Muslimanima ako se ustaška vlast uvjeri da su i oni protiv ustaške države? Neće li ta ista banda zločinaca početi masovno da ubija i Muslimane, da pljačka njihovu imovinu i deportuje ih u logore – kao što danas čini sa srpskim narodom?” (Humo, 2019: 394)

Iskazujući visoku razinu odgovornosti za povijesni trenutak, ovaj komunistički intelektualac, bosanski suverenist, potpredsjednik ZAVNOBiH-a ...*osjeća raspoloženje muslimanske inteligencije koja nije pripadala vrhovima Jugoslovenske muslimanske organizacije a imala je neki politički uticaj, pa kaže:*”... razmišljali smo šta bismo mi mogli učiniti. Naime, mi smo se trudili da postojeći revolt pretvorimo u borbu tih masa protiv okupatora i hrvatske države, uključujući ih u narodnooslobodilački pokret. Bilo je dosta uglednijih građana koji još nisu bili spremni da pristupe aktivno pokretu, ali isto tako nisu odobravali ni postupke ustaške države prema srpskom narodu. Kako te građane na određen način politički aktivirati da oni otvoreno izraze solidarnost s patnjama i sudbinom srpskih masa i da osude ustašku politiku i postupke, polazeći jednostavno u toj osudi sa ljudskog, komšijskog pa i vjerskog stanovišta?” (Humo, 2019: 394)

Ovaj način razmišljanja utkan je u tkivo ZAVNOBiH-a, nažalost nepoznat mladoj generaciji današnje Bosne i Hercegovine, pa se ovaj način brige za ugroženog Drugog unaprijed tretira kao nemogućnost. A upravo je ideja zajedništva naroda Bosne i Hercegovine kao ideja brige i pluralističkog jedinstva, kao otjelotvorena mogućnost, onaj najzad pronađeni *sveti gral* kojim se Bosna i Hercegovina, sve dok je trajala jugoslovenska federacija u svim svojim političkim mijenama, čuvala od nerazumijevanja svećenika dogmatskog komunizma i prikrivenog srpskog i hrvatskog nacionalizma a koji su Bosnu i Hercegovinu razumijevali samo i samo kao podrazumijevajuće polje srpsko-hrvatske političke i geopolitičke bitke.

Takvo, nacionalističko i kvaziimperijalno razumijevanje Bosne i Hercegovine danas je snažno prisutno, kako u samoj BiH, tako i u Srbiji i Hrvatskoj, koje, da nisu tražile, ne bi našle bolje “marionetske vlade” od onih koje su konstituirane u Banjaluci i jednom dijelu Mostara. Možda ova ocjena nekome može zvučati grubo, ali sa stanovišta polemologije kao nauke o uzrocima i posljedicama sukoba, te “vlade” jesu marionetske, budući da zbiljski žele derogirati samostalni politički subjektivitet Bosne i Hercegovine. Te “vlade” žele učestvovati u proizvodnji bosanskohercegovačkog subjektiviteta samo ako će on biti potpuna negacija *Paradigme ZAVNOBiH*, one socijalne konstrukcije koja je na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a kroz uvodne referate i diskusije, zazivala Bosnu i Hercegovinu kroz političko naslijeđe čuvene figure – ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, već i srpska i hrvatska i muslimanska – što je, uz afirmaciju etnokolektivističke paradigme, istovremeno gradilo i jedinstvenu povezanost tri etnonacionalne zajednice u sveobuhvatno političko tijelo koje konstituira državu kao građanski servis, bez obzira na

kolektivističko utemeljenje. Da smo danas bar na tom nivou, gdje bi nam bio kraj u produkciji ozbiljne političke zajednice.

Šta rade nacionalizmi?

Srpski djelatni nacionalizam uopće ne krije ambiciju da Bosna i Hercegovina nestane iz registra historije, a o tome imamo toliko direktnih i indirektnih svjedočanstava vodećih političkih autoriteta iz Srbije i bh. entiteta Republika Srpska da ih nema potrebe naročito isticati, kao što nema potrebe ni prenaplašavati politički amaterizam tzv. bosanskih snaga koje tome ne pridaju značaj, smještajući sav arsenal političke negacije Bosne i Hercegovine u neodgovornu retoriku radi pridobijanja recentnih političkih poena. Upravo je politička retorika osnova političke negacije koja se iz centra političkog odlučivanja širi u sve oblike mišljenja (kultura, nauka, obrazovanje...) proizvedeći uvjete za prekid povijesne veze BiH sa ZAVNOBiH-om. Srpski nacionalizam ne krije da mu je to cilj (što je, žargonski rečeno, oblik političkog suicida), a hrvatski nacionalizam je pronašao magičnu formulu odbrane sopstvene političke dekadencije predstavljajući ideje HDZ-a BiH kao najbliže ZAVNOBiH-u, kao one koje afirmiraju duh ZAVNOBiH-a?!

Tako se ideja raspovješćivanja Bosne i Hercegovine (sadržana u uvjerenju HDZ-ovih ideologa da je konstitutivnost naroda za koju se zalaže HDZ i njena parapolitička formacija HNS, iskaz onoga što ZAVNOBiH jeste), nastavlja pozicionirati u političkom životu kao integrirajuća ideja, iako je u radikalnoj opreci s idejom pluralističkog jedinstva etnonacionalnih entiteta, koji su horizontalno povezani, a ne vertikalno odvojeni u tri konstitutivne kolone. Suština HDZ-ove ideologije konstitutivnosti je uspostavljanje granice između etnonacionalnih kolektiviteta što je negacija etnonacionalne umreženosti i povezanosti, kao najizvjesnijeg prelaza u dugoročnu izgradnju građanske političke zajednice. Krajnje redukcionističko, etnoteritorijalno razumijevanje Bosne i Hercegovine nema nikakve veze s duhom ZAVNOBiH-a kao političkog nasljeđa partizana. Kada bi HDZ BiH baštiniio partizanski duh Zemaljskog vijeća, Bosna i Hercegovina imala bi puno manje problema u političkoj ravni, a koji su generirani politikama negacije duha ZAVNOBiH-a kao integrirajućeg logosa bosanskohercegovačke države.

Duh ZAVNOBiH-a, ni uz najbolju negacionističku volju, ne generira cijepajući logos Bosne i Hercegovine i zato i danas ZAVNOBiH ostaje najbolja povelja slobode koju možemo darovati onima što dolaze iza nas, s nadom da će bolje urediti zemlju koju smo iz budućnosti posudili od njih i neodgovorno je ponizili krajem dvadesetog stoljeća nepotrebnom proizvodnjom rata protiv

domovine. Rata koji nas je doveo uglavnom nigdje, u praznu ulicu u kojoj je moguće da se srpski panteritorijalni i institucionalni nacionalizam odrekne veličanstvenog nasljeđa ZAVNOBiH-a a u koji su najbolji sinovi srpskog naroda položili svoje nade i snove; odustajanje od ZAVNOBiH-a u režiji dominirajuće političke svijesti *de facto* je odustajanje od Bosne i Hercegovine. Istovremeno, SDA kao etnonacionalna i nacionalistička stranka bošnjačkog naroda, u dugotrajnom dejtonskom vremenu pokušava, kao i HDZ, navući vrline zavnobihskog smisla svojoj politici, što je naprosto nemoguće, neizvedivo i neetično, ako se pozovemo na način nastanka te stranke, njen etnoreligijski ekskluzivizam i radikalno krivo srastanje s *Paradigmom ZAVNOBiH*. Njenim političkim prvacima i ideolozima samo je potrebna politička odora ZAVNOBiH-a kako bi se prikriilo zbiljsko odsustvo ideologije SDA u epohalnom nasljeđu zavnobihske trijade Mrkonjić Grad – Sanski Most – Sarajevo.

U samom logosu ZAVNOBiH-a, Bosna i Hercegovina stanuje kao Državni Razlog: na horizontu Događaja, iz tri zasjedanja partizanskog zemaljskog vijeca ispisuje se državni razlog, naročito iz trećeg, sarajevskog, institucionalističkog, koji šalje poruku političke, ekonomske i kulturne izgradnje Republike kao realiziranog dara partizanske borbe zbratimljenih naroda.

Kako dalje sa darom?

Na tragu prethodnih interpretacija želimo razviti uvjete za diseminaciju znanja o ZAVNOBiH-u koji prestaje biti samo završeno historijsko bivanje, već i mogućnost da se u dosluhu sa novim znanstvenim disciplinama našeg doba i novim interpretacijama u okviru već etabliranih društvenih i humanističkih disciplina, nastavi bivstvovanje kroz otkrivanje budućnosnih formi države i društva u *Paradigmi ZAVNOBiH*. To jeste ozbiljenje važnog pitanja: kako nostalgija može stanovati u političkom poretku Bosne i Hercegovine i kako se ideja pluralnosti i zajedničkog života Srba, Hrvata, Bošnjaka i drugih građana, može materijalizirati u postdejtonskoj i svakoj drugoj mogućoj BiH koja će se institucionalizirati u političkom prostoru Bosne i Hercegovine?

ZAVNOBiH je trijumf horizontalnosti na užtrb etnomitoloških vertikalnosti; on je trijumf mira u opreci s nasiljem kojeg proizvode monoetničke frakcije; zahtijeva povezivanje i položenost partikularnog u pluralno bosanskohercegovačko jedno. No, ništa se ne može ozbiljiti bez proizvodnje teorije koja će konstituirati ideologiju. Budući da je naše doba u velikoj mjeri “prazno od teorije”, jer vladajuće nacionalističke paradigme ne znaju i ne mogu proizvesti teoriju već samo nasilje, to je ogroman prostor slobode za teorijsko djelovanje, za mnogostruko deriviranje zavnobihske paradigme, za razvoj

najširih znanstvenih uvida kako bi se ZAVNOBiH i u ovom nenaklonjenom dobu legitimirao kao mogućnost svih mogućnosti, kao ono što dolazi, iako “narod na ulici ne čuje ništa” (Kavafi, 1988). Na pjesnicima i misliocima je da osvijeste ono što će se dogoditi, jer ništa se ne može materijalizirati ako prije nije bilo u umu i srcu. Partizanski slobodarski um i hrabro srce materijalizirani su kroz ZAVNOBiH, kroz izgradnju zemlje, kroz omladinske radne akcije; danas se ZAVNOBiH materijalizira kroz umne reprezentacije kao da su materijalizacije – mi naprosto moramo zasuti naš politički i duhovni prostor sadržajima etnonacionalne inkluzije nasuprot nacionalističkih ekskluzija, označavajući to zasipanje povratkom zavbnobihskom vrelu kako bi uopće mogli stvarati uvjete za nadogradnju Bosne i Hercegovine pluralnim građanskim identitetom koji sve uključuje a ništa ne isključuje.

Ta inkluzivna teorija danas radikalno izostaje. Nema ko drugi da je proizvede nego ljudi i institucije koji su sebe položili u bosanskohercegovačku pluralnost i horizontalnost, u Argument ZAVNOBiH, u socijalnu paradigmu tog Argumenta Epohe koja daje povijesni smisao bosanskohercegovačkom državnom razlogu.

Odluke Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a o izgradnji Bosne i Hercegovine nadilaze reduktivnu, na priznanju nasilja zasnovanu postdejtonsku “razložnost” države koja je reducirana samo na očuvanje državne egzistencije pa je današnja BiH, zbog institucionalnog deficita unutar strukturalnog dizajna “zarobljene države” u permanentnom stanju egzistencijalnog grča koji onemogućava zbiljsku izgradnju državnog razloga.

Takav nalaz implicira da je od najveće moguće važnosti “zaraziti” postdejtonsku BiH duhom ZAVNOBiH-a, jačajući geopolitičku fasadu države pronalaženjem unutrašnjih razloga koji postdejtonsku BiH privode na “oltar” ZAVNOBiH-a. To je iznimno teško, ali, budući da je BiH položena u zajedništvo, koje je sada prekinuto, odsutno, pokidano, institucionalno upropašteno, kroz obrazovanje poništeno, inkluzija dejtonsko-postdejtonske BiH u ZAVNOBiH, moguća je prije kroz zahtjeve simboličke reprezentacije nego kroz institucionalne manevre; dapače, upravo se ukradeni simbolički kodovi pojavljuju kao prethodni ulog u moguću institucionalnu transformaciju “države na čekanju”.

Najreprezentativniji simbolički kod je izgradnja države kroz prethodnu izgradnju društva, posredstvom mladih ljudi, koji, iako su puno više neosvijesteni nacionalisti (što se može promijeniti) nego osviješteni skojevci, posjeduju volju za upoznavanjem svojih vršnjaka različitih oblika pripadanja, posjeduju volju za Drugoga. Ta volja im je uskraćena, dakle, uskraćeno im je Zajedništvo kao njihovo historijsko nasljeđe, koje je, bez obzira na sve naše

razlike, stiglo u historiju kao mogućnost konstitucije zajedničkog gledišta. Strašni, sablasni nacionalistički rad na podjeli ljudi prema etnonacionalnoj pripadnosti je snažni agens novog razvoja bosanskohercegovačke društvenosti, jer ono što se ne dozvoljava, na horizontu budućeg Događaja pojavljuje se kao omogućena mogućnost podignuta iz stvarnosti našeg načina života.

Opće je mjesto da je BiH prije posljednjeg rata protiv Bosne i Hercegovine predstavljala, u demografskom smislu, nulti primjer etnonacionalne izmiješanosti koja je konstituirala političku geografiju zemlje poznatu kao *leopardova koža*. Budući da je raskošna “koža države” pokidana ratom i konfliktnim poraćem, to što nacionalizam smatra svojim najvećim uspjehom – agonijsku podjelu ljudi, upravo to treba biti ulog za novo nadmetanje, u kojemu će odvajanje ljudi po etnonacionalnoj osnovi postati uzrok nacionalističkog poraza, jer mladost je beskonačna radoznalost koja hoće ono što joj je uskraćeno, koja hoće da upozna Drugoga, kako bi u konačnici upoznala Sebe. No za taj novi agon, za novo djelovanje i stvaranje, nužno je proizvoditi i usmjeravati procese zajedništva, kako radom na teoriji zajedništva, tako i različitim pedagoškim i drugim stvaralačkim praksama.

Iz prethodno pozicioniranog, utopijski angažiranog zahtjeva² hoće se isprovocirati nedostajuće interpretacije ZAVNOBiH-a kao budućnosne mogućnosti, jer ZAVNOBiH posjeduje “transformacijsku snagu” da se, kao nostalglična sfera, pomjera u budućnost, zahtijevajući znanstvene interpretacije sebe kao bosanskohercegovačke velike povelje slobode zasnovane na metodologijama drugih disciplina, a ne samo historije. Takav transfer znanstvene svijesti najzad je pronađeni oblik boravka ZAVNOBiH-a u nama samima, izvan protokolarnosti i sjećanja; tim pristupima stvaramo uvjete da se kao znanstvena i politička zajednica vratimo, da parafraziramo Thomasa Eliota, *tamo odakle smo krenuli*. U Republiku.

Ne možemo naglasiti važnost novih imaginacijskih zanosa koji bi trebali doći iz politologije, političke filozofije, futurologije, filozofije i sociologije prava, mirovnih studija i drugih disciplina, kako bi nespornu činjenicu historije – da ZAVNOBiH jeste – preveli i u druge diskurse te vratili u bivanje.

Transfer iz zbivenog u bivano je širenje interpretacije ZAVNOBiH-a od historije i njenog znanstvenog metoda ka najširem spektru nedeterminirajućih

² Kako to kaže francuski filozof Robert Redeker, “snaga utopije leži u njezinoj sposobnosti da utječe na realnost i ne ulazi u kategoriju programatske realizacije te ona nije politički ‘program’. Redeker uvodi pojam “zračenja” utopije umjesto pojma “realizacije” utopije: “Utopija zrači realnost na temelju svoje ideje odn. ona je stvorena kako bi zračila realnost svojom transformacijskom snagom.” Detaljnije u Robert Redeker, “Istinska snaga utopije”, u *Utopija-Seminarsko izlaganje iz kolegija Odabrani tekstovi praktične filozofije*, FFOS, 2018. Dostupno preko: scribd.com (pristupljeno 7. 11. 2020)

interpretacija drugih disciplina, uz otvaranje prostora za snažne interdisciplinarne uvide u mogućnost ZAVNOBiH-a, na tragu Luciena Febvrea: “nigdje nema nužnosti, svuda postoje mogućnosti”. (Ćurak, 2011:109) To od nas zahtijeva domovina izložena stalnoj negaciji, čak i od dijelova one ideologije koja ju je prostrla jugoslovenskom federacijom kao politički subjektiviziran entitet. O tome značajne uvide daju i trebaju dati historičari. Iz politfilozofskog i geofilozofskog ugla zanima nas mogućnost širenja znanstvene imaginacije koja u dokumentima ZAVNOBiH-a pronalazi i čita mogućnost nade za izgradnju države izvan predmodernih teorija i politika etnonacionalnog razgraničenja.

Svjedoci smo nastojanja da se pokaže kako BiH sama sobom nije. U tom ključu nacionalističke strukture pokušavaju uvući ZAVNOBiH u svoje polje političke interpretacije, negirajući bilo kakav bosanskohercegovački identitet zemaljskom vijeću, reducirajući ga samo i samo na podijeljeni, ničim povezani tronacionalitet, pretvarajući formulu *tri u jedan* – istovremeno i zajedničko pripadanje države svima – (kao dinamičku mogućnost izgradnje građanske političke zajednice u budućnosti) u mehanički zbir tri odvojene teritorijalne i političke trećine. Te tendencije su snažne i to je dodatni razlog zašto je važno braniti i odbraniti ZAVNOBiH i njegovo političko-pravno nasljeđe od ovovremenih pokušaja nacionalističke uzurpacije.

Gdje leži snaga ZAVNOBiH-a?

Snaga leži u putovanju. Od Krajine ka Sarajevu, od periferije ka centru. Izazov koji bacamo pred društvene i humanističke nauke i pred interdisciplinarne studije Bosne i Hercegovine je – kako proizvesti nove narative iz nespornе historijske činjenice da je ZAVNOBiH i kao ideja i kao ideologija i kao materijalna snaga putovao od periferije ka centru i omogućio nam da danas potvrđujemo to putovanje kao zbiljsku proizvodnju bosanskohercegovačkog političkog subjektiviteta. Metod tog subjektiviteta bilo je kolektivističko bratstvo naših naroda iskivano u ognju oslobodilačkog rata. Da bi, shodno novim uvjetima društvene reprodukcije, etablirali ideologiju ZAVNOBiH-a kao omogućavanje mogućnosti, nužno je proizvoditi novu teoriju te ideologije: “Teorija je teorija po tome što teoretizira svoju sopstvenu praksu” (Močnik, 2019: 150). Burdijevski rečeno, treba nam “refleksivnost” teorijskog postupka, ili, da budemo krajnje uronjeni u meritum, ZAVNOBiH kao ideologija zahtijeva novu refleksivnost o samoj toj ideologiji kroz teoriju te ideologije koja “dakle, mora konceptualizirati svoje sopstveno mjesto u društvenim procesima koje proučava”. (Močnik, 2019:151) Nije znači dovoljno svečarsko

Podsjećanje na ZAVNOBiH, jer simboličko-heraldički odnos prema partizanskom dugu ne tvori nove prakse interpretacije već ostaje samo ideološki alat kojim se odigrana zavnobihska historija ugurava u izvore političke legitimacije bošnjačkog i tzv. građanskog nacionalizma, što je nedopustivi politički retroemocionalizam bez autentičnih zahvata u mišljenje, koje bi, afirmirajući ZAVNOBiH, zbiljski stvaralo političke i socijalne uvjete da više nikada ne dođe do trijumfa zla u Bosni i Hercegovini.

Razumno možemo pretpostaviti da do hegemonije zla može ponovo doći ako etnomonističke nacionalističke zablude ostanu konstituirajući subjekt BiH kao države zamrznutog konflikta koja ne može ići dalje od tog nerazvojnog statusa države i društva.

Koristeći ZAVNOBiH kao metodu političke reinvenije, autoritativno se može vršiti radikalna kritika postojećih protubosanskohercegovačkih nacionalističko-negacionističkih praksi. Može li ZAVNOBiH kao metod komprehenzivne reprezentacije svih bh. partikulariteta izdići se na nivo nanovo oživljenog simboličkog znaka, s kojega, ne da nećemo skinuti ideološke mistifikacije, već će upravo teorija ZAVNOBiH-a morati pokazati “da je ta mistifikacija nužna kako bi proces...(mistifikacije) uopće mogao teći” (Močnik, 2019: 154)

Budući da nacionalističke mistifikacije sopstvenih etničkih nacija troše BiH i udaljavaju njene građane od nje same, zavnobihski metod zahtijeva uklinjavanje i područjavanje procesa mistifikacije ZAVNOBiH-a kako bi se, teorijom te mistifikacije zaustavio proces propadanja BiH pod teretom sopstvene negacije. Pozivajući se na Massima Cacciarija, ova interpretacija afirmira *mythos* ZAVNOBiH-a kao teritorije izvan logosa, jer logos zna da označava i “varljivi i zaboravni govor mnoštva”. (Cacciari, 1996:9) Talijanski filozof se poziva na Hekateja iz Mileta, grčkog historičara, geografa i logografa, koji *mythosom* označava “vlastiti istinski govor... vox same stvari, stvar kad se potvrđuje” (Cacciari, 1996:9). Koristeći ovu argumentaciju, možemo kazati da držati ZAVNOBiH trajno historičnim, znači uprezentiti i futurizirati mit o njemu.

To je moguće prvo u umu, a zatim i instutucionalno ako vlast konstituiraju politike horizontalosti i proizvodnje ZAVNOBiH-a kao sjećanja za budućnost. Institucionalizacija ZAVNOBiH-a nije moguća ako o tome ne pišemo, ako se, uronjeni u ovo vrijeme, ne opiremo ironizaciji, podsmijehu, nacionalističkoj vulgarizaciji naše Magne Charte... A za saveznika imamo moćnog Wittgensteina: “idealizam strogo promišljen, vodi k realizmu” (Wittgenstein:2002:239).

Ako su nazadni, reakcionarni “idealizmi” mogli dovesti u pitanje i liberalnu demokratiju, pa da u najrazvijenijim demokracijama liberalnog tipa niknu autoritarni režimi, gotovo kao senzacija historije, i da *trampisti* u Bosni i Hercegovini i u našem susjedstvu zgaze liberalizam autoritarnim praksama frustrirajuće neočekivanosti, zašto ne bi bila moguća emancipatorska idealistička platforma koja zavađene bh. narode vodi u novu mirovnu formu na *Argumentu ZAVNOBiH*?

Dejtonska-postdejtonska BiH predstavlja neku vrstu “ontološkog masakra” (Traverso, 2020:155) nad zavnobihskom. Taj jedinstveni poduhvat negacije bh. sinteze proizvodnjom “ničije zemlje” a u barbarskoj režiji domaćih nacionalističkih trudbenika i neodgovornoj sekundaciji međunarodne zajednice, vodi nas ka novom pitanju: Da li je i na koji način moguće uspostaviti unutrašnje priznanje ZAVNOBiH-a od ključnih političkih aktera postdejtonske Bosne i Hercegovine? Hipoteza koju valja dodatno propitati je ova: da li je dejtonsko “polje iskustva” (Honet, 2009:217) a koje je uključilo i političko nagrađivanje najgorih zločina, prepreka za priznanje ZAVNOBiH-a kao pozitivnog “polja iskustva”, kao neporecive historijske događajnosti bosanskih ljudi? Od odgovora na prethodna pitanja, ovisi koliko i kakve ćemo Bosne i Hercegovine imati u budućnosti. Ti odgovori moraju biti kontinuirani i dolaziti, ne samo od znanstvenika, istraživača i političara srednje i starije generacije, već i od mlađih, kompetentnih da uvjere Bosnu i Hercegovinu i njene građane da snovi ZAVNOBiH-a nisu i neće biti poraženi.

Zaključak

Stenogrami diskusija na sarajevskom zasjedanju zemaljskog antifašizma, a u koje sam napravio uvid, svjedoče o uronjenosti vijećnika u vrijeme što je impliciralo snažnu povezanost BiH s jugoslovenskim geopolitičkim imaginarijem (BiH kao uža domovina, a ne samo domovina), ali istovremeno razvijao se i neupitni diskurs o jedinstvenoj BiH kao političkoj zajednici koja se gradi kao da je država. Treće zasjedanje ZAVNOBiH-a, iako nije smoglo snage da dalje razvije građanske poluge države na tragu velike povelje slobode iz Sanskog Mosta, snažno je razvilo teritorijalni identitet Bosne i Hercegovine kao socijalno, ekonomski i kulturno osviještenog prostora što je epohalan rezultat, naročito u usporedbi sa današnjim sveukupnim razvojem BiH koja je ostala kako bez svoga jedinstvenog prostora svedenog na puki, mehanički teritorijalni zbir tako i bez tronacionalnog zajedništva, sada recudiranog na nacionalističku negaciju ZAVNOBiH-a, prevedenog iz formule tri u jedan u “veliko, bezglavo ništa”.

Treće zasjedanje ZAVNOBiH-a, činjenicom održavanja u Sarajevu, svjedoči kako se BiH od rata prema miru gradila kao politička zajednica od periferije pravednog rata (Bosanska krajina) prema centru (Sarajevo), što je bila izuzetno važna simbolička i politička poruka o državnoj zajednici koja raste kao prirodna decentralizirana tvorevina, ali s jasnim glavnim, objedinjujućim toposom, mjestom u kojem se (a ne u Beogradu, ne u Zagrebu) kuje njen jedinstveni pluralni identitet. Nema nam druge nego nastaviti to kovanje.

Literatura

- Alan Badiou, *Pregled metapolitike*, Filip Višnjić, Beograd, 2008.
- Alan Badiou, *The Communist hypothesis*, Verso, London, 2010.
- Avdo Humo, *Moja generacija*, Vrijeme, Zenica, 2019.
- Axel Honneth, *Borba za priznanje. Moralna gramatika društvenih sukoba*, Albatros Plus, Beograd, 2009.
- Enzo Traverso, *Istorija kao bojno polje*, Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2020.
- Ivan Rajković, “Duh pruge:sloboda, dar i rad na Omladinskoj pruži E.P. Tompsona”, u Andrea Matošević, Tanja Petrović (ur.), *Pruga. Avantura izgradnje: Duh pruge. Zbornik radova o knjizi E.P. Thompsona*, Fabrika knjiga, Beograd, 2020.
- Jean-Luc Nancy, *Stvaranje svijeta ili mondijalizacija*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.
- Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico – Philosophicus*, IP Veselin Masleša; Svjetlost, Sarajevo, 1987.
- Massimo Cacciari, *Geo-filozofija Europe*, Ceres, Zagreb, 1996.
- Nerzuk Ćurak, *Izveštaj iz periferne zemlje. Gramatika geopolitike*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2011.
- Rastko Močnik, *Teorija sa ideologijom*, Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum, Beograd, 2019.
- “ZAVNOBiH – Dokumenti, Knjiga II”, Veselin Masleša, Sarajevo, 1968.
- Žarko Paić, *Antiteologija novoga događaja. Alan Badiou i kontingencija politike*. Dostupno preko:https://www.academia.edu/19735723/Žarko_Paić_Alain_Badiou_i_kontingencija_politike, (pristupljeno 06.11. 2020.)

CONCLUSION

The transcripts from Sarajevo State Anti-fascist Council for the National Liberation of Bosnia and Herzegovina session witness the dedication of its councilors towards the present. This implicates an intense connection of Bosnia and Herzegovina with the Yugoslavian geopolitical imaginary (B&H as a homeland within a homeland). At the same time, it develops a discourse – an indisputable one – of a unified Bosnia as a political community being built as a state.

The third ZAVNOBiH session, unfortunately, did not develop enough strength to deepen and pull the true levers of the state citizenship imagined within the earlier grand freedom charter from Sanski Most. However, the epochal success of the Sarajevo session lies in its development of a territorial identity of Bosnia and Herzegovina as a socially, economically and culturally conscious space. This success is an epochal success – especially when compared with B&H’s current arrested development. Today, this country is left without its unified space, reduced to a mere territorial sum. It is also deprived of its unique trinational togetherness, reduced to a nationalistic negation of the ZAVNOBiH itself, a translation of the “3 in 1” formula into a “big, acephalous nothing”.

The fact that the third ZAVNOBiH session was held in Sarajevo witnesses the building of Bosnia from the state of war to the state of peace as a political community – from the periphery of a just war (Bosnian Krajina) towards the center (Sarajevo), which used to be an extremely important symbolic and political message about its core state community. This community grew as a natural, decentralized entity, but with a clear, leading, all-encompassing topos from a place (that is not Belgrade, nor Zagreb) where its unique plural identity is forged. Our only option is to proceed with forging.